

ARAŞTIRMA NOTU / RESEARCH NOTE

Bir Nokta İle Köle Veya Hür Olmak: Şihâbüddin es-Sivâsî Örnekleminde eş-Şekâik Nüshalarındaki Yazım Farklılıkları*

Mehmet KALAYCI**

Giriş

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrûn
Ki fesâd-ı râkâmı sûrumuzı şûr eyler
Gâh bir harf sükütiyle kıılır nâşırı nâr
Gâh bir nokta kuşûriyle gözi kûr eyler¹

Fuzulî'nin (ö. 963/1556) *Divan*'ının dibacesinde cahil kâtiplerden yakındığı bu meşhur dörtlük herkesin malumudur. Lakin *Divan*'ın yazma versiyonlarında ilgili dörtlük bağlamında bile görülen yazım farklılıkları,² Fuzulî'nin bir beddua sadedinde dile getirdiği bu dörtlüğün mesajını oldukça güzel örneklemetedir. Matbaanın sağladığı standardizasyonu, genelde metinlerin kâtiplerden kaynaklanan olası değişikliklerden kurtarılması yönünde olumlu bir gelişme olarak görmeye istekli olsak da Fuzulî'nin *Divan*'ının 19. ve 20. yüzyılda matbaa marifetiyle gerçekleştirilen neşirlerinde de yazılış ve okuyuş farklılıklarının bulunması³ vaziyetin hiç de umduğumuz gibi şekillenmediğini ortaya koymaktadır. Üstelik kâtipler söz konusu olduğunda belki bir veya birkaç nüsha ile kayıtlı olan yazım yanlışlıkları,

* "Yazının müsvedde hâlini okuma inceliğinde bulunan Eyüp Öztürk, Muhammed Osman Doğan, Muzaffer Tan, Murat Er ve Kevser Beyazyüz Sipahioğlu'na, bazı hususlarda mütalaasına başvurduğum Recep Gürkan Göktaş'a, İsmail Alper Kumsar'a ve Mustakim Arıcı'ya, yazıyı baştan sona sıkı bir ince okumaya tabi tutan Muhammed Enes Topgüle bu vesileyle teşekkür etmek isterim."

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, mkalayci@divinity.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9016-3123

1 Fuzûlî, *Fuzûlî Divânı*, s. 185.

2 Kılınç'ın *Divan*'ın pek çok nüshasına müracaatla ve titiz bir şekilde gerçekleştirdiği tenkitli neşrinde ilgili dörtlüğün bazı kelimeleri bağlamında nüsha farklılıklarını göstermek amacıyla sunduğu örnekler zikredilebilir. Örneğin ikinci mısradaki geçen "fesâd" kelimesi bazı nüshalarda "sevâd" olarak, "sûrumuzı" kelimesi "sözümüzi" şeklinde yazılmıştır. Üçüncü mısradaki "harf" kelimesi bazı nüshalarda "lafz" olarak, "nâşırı" kelimesi de "nâşır", "nâzırı" ve "nâdiri" gibi farklı şekillerde yazılmıştır (*Fuzûlî Divânı*, s. 185, dp. 23, 24).

3 1270 tarihli neşrinde ilk mısradaki "bed-tahrîrûn" ibaresi "bed-tahrîrinûn" şeklinde, ikinci mısradaki "sûrumuzı" kelimesi de "süzümüzi" şeklinde yer almıştır. Eserin Arap alfabesiyle gerçekleştirilen 1291, 1308, 1315, 1328, 1342 sonraki neşirlerinde dörtlük bağlamında bir standardizasyonun gerçekleştirildiği ve Cumhuriyet dönemi neşirlerde de dörtlüğün bu şekilde tevarüs edildiği görülür. Bu neşirlerde ikinci mısradaki "sûrumuzı" kelimesi "süzümüzi" şeklinde, üçüncü mısradaki geçen "nâşırı" kelimesi de "nâdiri" şeklinde karşılık bulmuştur.

matbu versiyonlar sayesinde çok daha geniş bir dolaşıma konu olmakta, böyle olunca da *bed-tahrîr*in yerini *bed-tab'* almaktadır.

Fuzulî'nin üzerine konuştuğu zeminin şiir olduğu, şairlerin tercih ettiği kelimelerin bazen istisnailiklerinden bazen de vezinden kaynaklanan nedenlerle takdirinin kolay olmadığı, bu yüzden de olası değişikliklerin abartılmaması gerektiği düşünülebilir. Dahası Latin alfabesinin, Arap alfabesinde birbirine benzeyen ancak fonetiği itibarıyla farklı olan birtakım sesleri aynıleştirdiği veya kullanıldığı kelimeye bağlı olarak farklı seslere karşılık gelen tek bir harfin iki ayrı harfle yazılmasına neden olduğu, bunun şairlerin yaptıkları dil oyunlarının perdelenmesini beraberinde getirdiği, bu yüzden de özellikle matbu versiyonlardaki hataların neşredenden ziyade alfabenin kısıtlı ifade imkânından kaynaklandığı da ileri sürülebilir. Edebiyat alanı söz konusu olduğunda bunların her biri belki kısmen hafifletici bir sebep olarak görülebilir. Ancak Fuzulî'nin dikkat çektiği hususun yalnızca edebiyat ve şiir alanıyla sınırlı olmayıp fıkıh, kelim, hadis, tefsir ve tarih gibi görece delaleti en açık olması beklenen metinlerde bile bazen önemli yazım farklılıkları bulunduğunu belirtmek gerekir. Üstelik bu farklılıklar, bazen metnin delaletini ve anlamını doğrudan etkileyebilmekte ve yazarın kastının ötesinde yeni anlamların, tabiatıyla da bu anlamlarla kaim tasavvurların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bu yazı, benzer bir örnek olarak Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâ'id-devleti'l-Osmâniyye* isimli eserinde Şihâbüddin es-Sivâsî'nin hâl tercümesinde geçen bir ibarenin noktasının tayini meselesini ele almaktadır. Bu çerçevede önce ilgili kelimenin *eş-Şekâik* nüshalarındaki yazımının nasıl farklılaştığı ortaya konulmuş, ardından da bu farklılaşmanın muhtemel nedenleri *Şekâik*'in yazım sürecinin keyfiyetini de içine alacak şekilde tartışılmıştır.

1. Şihâbüddin es-Sivâsî'nin Hâl Tercümesindeki Noktaya Dair

Şihâbüddin es-Sivâsî, Taşköprizâde'nin dördüncü tabakada, yani I. Bayezid dönemi âlimleri arasında hâl tercümesine yer verdiği, Zeyniyye tarikatıyla irtibatına ve mutasavvıf kimliğine vurgu yaptığı biridir. Sivâsî'nin *Uyûnü't-tefâsîr* adlı tefsiri Anadolu'da, özellikle de Beylikler dönemi Anadolu'sunda yazılmış ilk tefsir sayılmış, bundan dolayı da Anadolu'nun dinî düşünce tarihinin tetkikinde kendisine ayrı bir önem atfedilmiştir.⁴

Sivâsî'nin *eş-Şekâik*'teki hâl tercümesinin ilk cümlesinde geçen bir kelimenin noktasının tayini bu yazının konusunu oluşturmaktadır. Bu cümle'nin hâlihazırda yaygınlık kazanmış biçimi “كان عبداً لبعض من أهالي سيواس” şeklindedir ve “[O] Sivas ahalisinden birisinin kölesi idi” anlamına gelir. *eş-Şekâik*'in mevcut neşirlerinde⁵ ve tercümelerinde,⁶ Sivâsî üzerine yapı-

4 Esasen Şihâbüddin es-Sivâsî ile ilgili olarak *eş-Şekâik*'te kayıtlı bilgilerde tarihsel tekabülîyet ve tutarlılık bakımından ciddi sıkıntılar mevcuttur. Bu yönde müstakil bir çalışmaya hazırladığımı belirtmek isterim.

5 Taşköprizâde, *eş-Şekâik* [*Vefeyâtü'l-a'yân* hamisinde], I, 34; *eş-Şekâik* (1975), s. 22; *eş-Şekâik* (Furat), s. 31; *eş-Şekâik* (Bihbehâni), s. 33; *eş-Şekâik* (Hekimoğlu), s. 69.

6 “Sivas'ın ileri gelenlerinden birinin kölesiydi” Taşköprülüzâde, *eş-Şekâik* (Hekimoğlu), s. 68; “Merhum, Sivas halkından bir şahsın kölesiydi” (*Osmanlı Bilginleri*, s. 51).

lan çağdaş çalışmaların pek çoğunda⁷ hep bu yazım şekline bağlı anlamın esas alındığı ve onun Sivasslı birisinin azatlı kölesi olduğunun belirtildiği görülür. Bu bilgi *Sicill-i Osmânî*'de "Şehabeddin Köle" başlığı altında daha da tahkim edilirken⁸ *Osmanlı Müellifleri*'nde buna dair bir bilgi olmayıp sadece onun Sivasslı olduğu ifade edilir.⁹ Buraya kadar her şey normaldir ve Şihâbüddin es-Sivâsî'nin Sivasslı bir kimsenin kölesi olduğu yönünde bir tespiti imkân tanır. Bursalı Mehmed Tahir'in (ö. 1925) bu istikamette bir bilgi paylaşmamış olması, olsa olsa bir eksiklik sayılabilir. Üstelik bu bilginin kaynağının Taşköprizâde'nin eş-Şekâik'i olduğu dikkate alındığında, yadırganması gereken Sivâsî'nin Sivasslı bir kimsenin kölesi olduğunun belirtilmesinden çok, bunun zikredilmemiş olmasıdır.

Fakat her şey ilk anda görüldüğü gibi değildir; Taşköprizâde'nin eş-Şekâik'inin nüshaları tetkik edildiğinde nüshaların ilgili ibaredeki nokta bağlamında önemli yazım farklılıkları içerdiği görülmektedir. İncelenen eş-Şekâik nüshalarından hareketle, bu farklılıklar kendi içinde yedi kategoride sınıflandırılabilir:

▪ 30 nüshada ilgili ibare, Sivâsî'nin köle olduğunu ifade edecek şekilde "كان عبداً لبعض من أهالي سيواس" şeklinde kayıtlıdır. Bunların da çoğunda "عبداً" kelimesi *tenvîn* işareti konularak aynı zamanda gramatik açıdan ibaredeki anlam tayin edilmiştir.¹⁰

▪ 21 nüshada ilgili ibarede anlamı belirleyen عبد kelimesine herhangi bir *tenvîn* işareti konulmadan bir isim tamlaması şeklinde "كان عبد البعض من أهالي سيواس" olarak yazılmıştır.¹¹ Böyle olunca anlam yine Sivâsî'nin Sivasslı ahalisinden birisinin kölesi olduğu yönünde şekillenmektedir.

7 Ritter, "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar", s. 59; Arslan, "Şihâbüddin es-Sivâsî ve 'Uyûnu't-Tefâsîr'indeki Metodu", s. 191; Güneş, "Şihâbüddin es-Sivâsî ve Tefsirinde Takip Ettiği Yöntem", s. 188; Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri", s. 134; a.m.f., "Şihâbüddin es-Sivâsî", s. 94; Demirel, "Şihâbüddin es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair Riyâdu'l-Ezhâr fî Cilâi'l-Ebsâr İsimli Eseri", s. 110; Sütlün, "Şehabeddin Sivâsî", s. 418; Yaşar, "Beylikler Dönemi Müfessirlerinden Şihâbüddin Sivâsî'nin Fetih Suresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı", s. 446; Çınar, "Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddin es-Sivâsî", s. 240-1; a.m.f., "Şihâbüddin es-Sivâsî'nin 'Risâletü'n-Necât' Adlı Eseri Bağlamında Nefsin İslahına Dair Görüşleri", s. 22.

8 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 196.

9 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 90.

10 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Adnan Ötügen İl Halk, no. 2673, vr. 11b; Ankara İlahiyat, no. 36902, vr. 14b; Atif Efendi, no. 1898, v16a; Atif Efendi, no. 1901, vr. 14b; Beyazıt, no. 5052, vr. 11b; Beyazıt, no. 5205, vr. 15b; Çankırı İl Halk, no. 171, vr. 8a; Çelebi Abdullah, no. 264, 12b; Edirne Selimiye, no. 576, vr. 9a; Esad Efendi, no. 2308, vr. 14a; Eskişehir İl Halk, no. 382, vr. 8a; Fatih, no. 4414, vr. 12a; Fazıl Ahmed, no. 1098, vr. 12a; Feyzullah Efendi, no. 1469, 10b; Hacı Selim Ağa, no. 817, vr. 14a; Hafız Ahmed Paşa, no. 236-M, vr. 13a; Hasan Hüsnü Paşa, no. 835, vr. 10a; Hasan Hüsnü Paşa, no. 835-M, vr. 10b; Konya İl Halk, no. 3696, vr. 15a; Manisa İl Halk, no. 5084, vr. 13b; Mihrişah Sultan, no. 315, 11a; Milli Kütüphane, no. A 944, vr. 7a [İlgili ibare ana metinde yer almamakla birlikte, kenara bir tashih notu düşülerek kaydedilmiştir.]; Milli Kütüphane, no. A 6646, vr. 28a; Milli Kütüphane, no. A 11295, vr. 13b; Murad Molla, no. 1460, vr. 14a; Nuruosmaniye, no. 3381, vr. 14a; Pertev Paşa, no. 493, vr. 12a; Edirne Selimiye, no. 673, vr. 13a; Edirne Selimiye, no. 687, vr. 13a; Serez, no. 1819, 10a.

11 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Adnan Ötügen İl Halk, no. 2813, vr. 19a; Balıkesir İl Halk, no. 249, vr. 11a; Beyazıt, no. 10268, vr. 12b; İnebey-Genel, no. 4099, vr. 12b; İnebey-Ulucami, no. 2478, vr. 13a; Hasan Paşa, no. 1251, vr. 11b; Hasan Paşa, no. 4131, vr. 9a; Hasan Paşa, no. 4137, vr. 13a; Fatih, no. 4413, vr. 13a; Konya İl Halk, no. 290, vr. 13a; Konya İl Halk, no. 5643; v.8b; Laleli, no. 2076, vr. 13a; Milli Kütüphane, no. A 2797; Milli Kütüphane, no. A 11673, 13b; Milli Kütüphane, no. FB 389, vr. 12a; Samsun İl Halk, no. 225, vr. 13b; Serez, no. 1817, vr. 9b; Vahid Paşa, no.

▪ 58 nüshada bu ibare “كان عند البعض من أهالي سيواس” şeklindedir.¹² Bu kayıt esas alındığında bu kez anlam “Birisine/birilerine göre o Sivas ahalisindedir” şeklinde olmaktadır. Bu kez, Sîvâsî'nin köle olduğu bilgisi kaybolmakta, anlam biraz zorlandığı takdirde de Sivas'ın önde gelenlerinden biri olarak değerlendirilebilmesi bile mümkün hâle gelmektedir.

▪ Bir nüshada “عند” okunacak şekilde kelimenin üstüne önce nokta konulduğu ama sonradan bunun silindiği ve kelimenin noktasız bırakıldığı,¹³ bir nüshada önce “عند” okunacak şekilde kelimenin noktalandığı, sonra bunun silinip “عبداً” şeklinde noktalandığı ve harekelendiği,¹⁴ bir nüshada da ilkin “عبد البعض” şeklinde yazıldığı, sonradan alttaki noktanın *kesra* işaretine dönüştürüldüğü ve “عند” olarak okunacak şekilde üste nokta konulduğu¹⁵ görülmektedir.

▪ İki nüshada “عند/عبد” kelimesinin altında ve üstünde herhangi bir nokta işaretinin kullanılmamıştır.¹⁶

▪ Bir nüshada ilgili ibareye hiç yer verilmemiştir.¹⁷

▪ Bir nüshada ilgili ibare “كان رحمه الله قرأ عند البعض من أهالي سيواس” şeklinde araya bir kelime ilave edilerek yazılmıştır.¹⁸ Bu yazım şekli ise Sîvâsî'nin Sivas ahalisinden birinin yanında okuduğu/tahsil gördüğü anlamında tamamen farklı bir anlam ortaya çıkarmaktadır.

812, vr. 12a; Yazma Bağışlar, no. 828, vr. 11b; Yeni Cami, no. 858, vr. 12b; Konya Yusuf Ağa, no. 394, 23 [Nüsha üzerindeki numaralandırmada varak yerine sayfa esas alınmıştır.]

12 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Adana İl Halk, no. 1127, vr. 10b; Adnan Ötüken İl Halk, no. 1152, vr. 8b; Adnan Ötüken, no. 2644, vr. 16a; Adnan Ötüken İl Halk, no. 2675, vr. 89a; Akhisar Zeynelzade, no. 1447, vr. 12a; Amasya Beyazıt, no. 1121, vr. 11b; Atif Efendi, no. 1899, vr. 16a; Ayasofya, no. 3273, vr. 13a; Ayasofya, no. 3274, vr. 11b; Bağdatlı Vehbi, no. 1066, vr. 11a; Bağdatlı Vehbi, no. 1134, vr. 17b; Beyazıt, no. 5206, vr. 11a; Beyazıt, no. 5053, vr. 14a; Carullah, no. 1613, vr. 8b; İnebey-Genel, no. 4305, vr. 9a; İnebey-Kurşunlu, no. 142, vr. 13b; İnebey-Ulucami, no. 2481, vr. 10b; İnebey-Ulucami, no. 2482, vr. 14a; Çankırı İl Halk, no. 407, vr. 10b; Fatih, no. 4415, vr. 13a; Halet Efendi, no. 603, vr. 8b; Hekimoğlu, no. 771, vr. 20a; Hüdaî Efendi, no. 1030, vr. 13b; Kadızade Mehmed, no. 361, vr. 19b; Kastamonu, no. 332, 12a; Kastamonu, no. 768, vr. 15a; Kastamonu, no. 824, vr. 9b; Kastamonu, no. 1324, vr. 16b; Kastamonu, no. 2007, vr. 16a; Kayseri Raşid Efendi, no. 887, vr. 12a; Lala İsmail, no. 358, vr. 15b; M.Hilmi-F.Fehmi, no. 229, vr. 13b; Manisa İl Halk, no. 1349, vr. 6a; Manisa İl Halk, no. 6713, vr. 10b; Marmara İlahiyat, no. 455, vr. 11a; Milli Kütüphane, no. A 135, 9b; Milli Kütüphane, no. A 964, vr. 12a; Milli Kütüphane, no. A 2789, vr. 8a; Milli Kütüphane, no. A 3196, vr. 17b; Milli Kütüphane, no. A 4465, vr. 11b; Milli Kütüphane, no. 9193, vr. 12a; Nuruosmaniye, no. 3378, vr. 11a; Nuruosmaniye, no. 3382, vr. 10b; Ragıp Paşa, no. 1027, vr. 16a; Ragıp Paşa, no. 1028, vr. 11a; Ragıp Paşa, no. 976, vr. 9b [Mecmuada sırasıyla İbn Kutluboğâ'nın *Tâcu't-terâcîm*'i, *eş-Şekâik* ve Ali b. Balî'nin *İkdu'l-manzûm*'u yer almakta olup, her bir eser ayrı ayrı numaralandırılmıştır.]; Reisülküttab, no. 665, vr. 14b; Reisülküttab, no. 666, vr. 13a; Sadeddin Mübteğî, no. 100, vr. 13a; Serez, no. 1816, vr. 9b; Serez, no. 1818, vr. 9b; Serez, no. 1820, vr. 15a [İlgili ibare ana metinde yer almamakla birlikte, kenara bir tashih notu düşülerek kaydedilmiştir.]; Seyyid Nazif, no. 44, vr. 13a; Şehid Ali Paşa, no. 1380, vr. 107b; Veliyyüddin Efendi, no. 2434, vr. 12a; Veliyyüddin Efendi, no. 2436, vr. 15a; Veliyyüddin Efendi, no. 2437, vr. 13b; Yazma Bağışlar, no. 6429, vr. 82b.

13 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Amcazade Hüseyin, no. 362, vr. 11b.

14 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Nuruosmaniye, no. 3380, vr. 13a.

15 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Kılıç Ali Paşa, no. 753, vr. 8a.

16 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Fatih, no. 4412, vr. 12a; Milli Kütüphane, no. A 3570.

17 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Atif Efendi, no. 1900, vr. 12b.

18 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Erzurum Yazmalar, no. 383, vr. 13a.

Genel bir değerlendirmeyeyle “عند/عبد” kelimesinin yazımında bir tercih veya takdir birliğinin olmadığı açıktır. Son dört kategoride bulunan toplam yedi nüshada, bu tereddüt farklı biçimlerde kendini göstermektedir. İlk iki kategoride yer alan yazım şekilleri, birbirinden kısmen farklı olsa da temelde “عبد” kelimesini merkeze almaktadır ve herhangi bir anlam değişikliği söz konusu değildir; dolayısıyla bu iki kategori birlikte mütalaa edilebilir. Bu açıdan bakıldığında da toplam 51 nüshada ilgili kelimenin yazım şekli Sivâsî'nin geçmişinde köle olduğu neticesini doğurmaktadır. İlgili kelime, 58 nüshada da Sivâsî'nin köle olduğu bilgisini ortadan kaldıracak şekilde “عند” olarak kayıtlıdır. Bu durum, her iki yazım şekli bağlamında -en azından incelenen nüshalar itibarıyla- neredeyse yarı yarıya bir istatistik tablosu ortaya koymaktadır.

Sivâsî'nin biyografisini doğrudan ilgilendiren kelimenin, gerçekte “عند” veya “عبد” olup olmadığı noktasında nüshalara yansıyan yazım farklılığının nedeni gerçekten merak konusudur. Daha da dikkat çekici olan husus, bu yazım farklılığının eş-Şekâik'in tercümelerine de yansımış oluşudur. Muhtesibzâde Mehmed Hâki Efendi'nin (ö. 975/1567'den sonra) ilkinin hicri 968-972 arasında, ikincisini 972, üçüncüsünü de 975 yılında gerçekleştirdiği üç ayrı tercümede¹⁹ de ilgili ibare, “كان عند البعض من أهالي سيواس” şeklindeki yazım istikametinde tercüme edilmiştir. İlgili ibare, onun *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye* adlı²⁰ ilk tercümesinde²¹ ve *Hadâiku'r-reyhân* isimli ikinci tercümesinde²² “mezkûr için ba'zılar Sivâs'dandur” şeklinde, *Mecma'u'l-eshrâf* isimli üçüncü tercümesinde ise “Hâzret-i şeyh için ba'zılar Sivâs'dandur diyü naql itmişler” şeklinde²³ tercüme edilmiştir. Benzer bir durum eş-Şekâik'in Habîbî Dervîş b. Ahmed (ö. 972/1564'ten sonra) tarafından gerçekleştirilen ve 972 (1564) yılında tamamlanan *ed-Devhatü'l-irfâniyye* adlı tercümesi için de söz konusudur. O da ilgili ibareyi Muhtesibzâde'ye benzer istikamette “erbâb-ı tevârihden ba'zılar ahâli-i Sivâs'dan idiler, didiler” şeklinde tercüme etmiştir.²⁴

Mecdi Mehmed Efendi (ö. 999/1591) ise 1587 yılında tamamladığı *Hadâiku's-Şekâik* isimli tercümesinde ilgili ibareyi “كان عبداً لبعض من أهالي سيواس” şeklinde kayıtlı bir nüshadan hareketle tercüme etmiş olmalıdır; zira ilgili ibareyi buna uygun olarak “ahâli-yi Sivâs'dan bir kimesnenün 'abd-i muşterâsı olup raqabe-i ahvâlinde ribqa-i ruqbet ve tavk-ı 'ubûdiyyet-merbû' iken 'alâka-i 'itâk ve tahrîr ile ol kayddan âzâd oldu” şeklinde ve üstelik daha da anlam

19 Bu üç tercüme ve nüshaları hakkında bilgi için bk. Muhtesibzâde, *Mecma'u'l-eshrâf*, s. 163-90 (inceleme kısmı).

20 Bu ilk tercüme kataloglarda ve nüshaların vikaye ya da zahriye sayfalarına sonradan düşülen notlarda çoğu kez *Hadâiku'r-reyhân* olarak zikredilmiştir. Yazıcı, var olan nüshalarını gözden geçirmek suretiyle üç nüshaya dair yaptığı ayrıştırımda ilk tercüme için *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye* ismini benimsemiştir (Muhtesibzâde, *Mecma'u'l-eshrâf*, s. 163). Bu yazıda da onun bu isimlendirmesine mutabaat gösterilmiştir.

21 Muhtesibzâde, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye*, Milli Kütüphane, no. A 11028; v.24b; Milli Kütüphane, no. A 8967; v.14b; Milli Kütüphane, no. A 9317; v.20b; “mezkûr için ba'zılar Sivâs'dandur dirler.” Laleli, no. 2022, vr. 21a; Esad Efendi, no. 2220, vr. 18b; Kadızade Mehmed, no. 355, vr. 20a; Hamidiye, no. 924, vr. 17b; Nuruosmaniye, no. 3234, vr. 13a; Nuruosmaniye, no. 3379, vr. 18b; Ürgüp Tahsin Ağa, no. 374, 18a.

22 Muhtesibzâde, *Hadâiku'r-reyhân*, Hafız Ahmed Paşa, no. 230, vr. 26a.

23 Muhtesibzâde, *Mecma'u'l-eshrâf*, 250.

24 Habîbî, *ed-Devha*, s. 118.

genişletmesiyle tercüme etmiştir.²⁵ Bu durumda, ne Bursalı Mehmed Tahir'in ne de Mehmed Süreyya'nın veya ona benzer şekilde çağdaş literatürde tercihte/takdirde bulunmuş olanlar yadırganabilir. Asıl yadırganması ve nedeni sorgulanması gereken husus, *eş-Şekâik* nüshalarında ve tercümelerinde en azından ilgili ibare bağlamındaki bu yazım çatalanmasıdır.

2. *eş-Şekâik*'teki Yazım Farklılaşmasının Olası Nedenleri

Sivâsî'nin hâl tercümesini doğrudan belirleyen noktanın takdirinin *eş-Şekâik* nüshalarında niçin, nasıl veya ne zaman farklılaştığı hususunda kesin bir değerlendirmede bulunabilmek maalesef mümkün değildir. Ancak *eş-Şekâik*'in telif sürecini ve günümüze ulaşım da bibliyografik veri içeren nüshalarını incelemek, bu yönde bazı ihtimalleri tartışma imkân tanıyabilir. Taşkoprizâde, eserin dibacesinde tarihçilerin âlimlerin menkıbeleri bağlamında eserler kaleme aldıklarını belirtir, ancak hiçbirisinin Anadolu âlimlerin menkıbelerini derlemeye yönelmediklerinden yakındır ve bu yönde bir adım atılmaması durumunda da pek çok âlimin unutulup gideceği yönündeki hissini paylaşır. Bu duruma tanıklık eden fazilet sahibi bir kimse, ondan Anadolu ulemasının menkıbelerini derlemesini istemiştir. Taşkoprizâde de bu isteğe olumlu cevap verince eser vücuda gelmiştir. Eserin yazımı, bu istek sayesinde başlamışsa da muhtevası aslında Taşkoprizâde'nin tarihe yönelik ilgisinin bir neticesi olarak erken yaşlardan hafızasında biriktirdiği bilgilerden oluşmuştur. O bu noktada bir kitap oluşturmaya yetecek genişlikte bir malzeme biriktiğini belirtmektedir.²⁶

Taşkoprizâde'nin dibacede ifade ettiği hususlar, *eş-Şekâik*'in gün geçtikçe etkisi daha da hissedilen bir boşluğun doldurulması amacıyla yazıldığı bir ifadesidir. Telifinden hemen sonraki süreçte esere gösterilen ilgi, bu noktada oluşan eksikliğin bir tezahürüdür. Eseri tercüme etmek için izin talebi amacıyla 968 Receb'inde (Mart 1561) Taşkoprizâde'yi ziyaret eden Muhtesibzâde'nin tercümelerinin girişinde verdiği bilgiye bakılırsa *eş-Şekâik* henüz daha müellifi hayattayken ulema meclislerinde parça parça okunan bir metne dönüşmüş, bu meclislerde eserin Türkçe'ye tercüme edilmesinin gerekliliği yönünde güçlü bir hissiyat oluşmuştur.²⁷ Nitekim başta Âşık Çelebi (ö. 979/1572) ve Muhtesibzâde tarafından olmak üzere eser, sonraki süreçte çok sayıda tercüme konu olmuştur.²⁸ *eş-Şekâik*, ayrıca Osmanlı'da bir biyografi yazıcılığı faaliyetini de başlatmıştır; öyle ki hem *eş-Şekâik*'in eksikliklerini tamamlama hem de kaldığı yerden ulemanın hâl tercümelerini kayda geçirme yönünde kapsamlı bir zeyl faaliyeti başlamıştır. Bu zeyl sürecinin ilk ama en geniş halkasını aralarında Taşkoprizâde'nin bazı talebelerinin de bulunduğu bir sonraki kuşak başlatmış, sonrasında da bu durum ivme kazanarak etkisini sürdürmüştür. Bu hâliyle *eş-Şekâik*'in, Taşkoprizâde'den önceki

25 Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şekâik*, Ayasofya, no. 3152, vr. 43a; Ragıp Paşa, no. 1000, vr. 41b; Matba'a-i Âmiri, s. 55.

26 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik* (Furat), 2; (Hekimoğlu), 19-20.

27 Muhtesibzâde'nin üç ayrı tercümesinin her birinde ilgili ibare bağlamında *eş-Şekâik*'in toplumda nasıl benimsendiğini yansıtır nitelikte küçük ama önemli farklılıklar söz konusudur. Bunlar için bk. Muhtesibzâde, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye*, Laleli, no. 2022, vr. 2a; *Hadâiku'r-reyhân*, Hafız Ahmed, no. 230, vr. 2a; *Mecma'u'l-esrâf*, s. 204.

28 Gönül, "İstanbul Kütüphanelerinde Al-Şakaik Al-Numaniye Tercüme ve Zeyilleri", s. 146-53.

ve sonraki süreçte yaşamış pek çok ismin “Osmanlı uleması” başlığı altında derlenmesi suretiyle belirli bir zamansal süreklilik üzerinden ortak bir zümre bilincinin oluşmasında kurucu bir işlev gördüğü kesindir.

Üzerine yazılan zeyillere rağmen, eş-Şekâik Osmanlı toplumundaki şöhretini hep korumuş ve uzunca bir müddet yoğun bir istinsah faaliyetinin merkezinde olmuştur. Normalde bir nüsha, yazıma esas teşkil eden bir kaynak nüsha ile kaimdir. Böyle olunca da bir kâtip veya müstensih, ana nüshada ne gördüyse onu yazıya geçirme çabasıdadır. İstansahta müellif nüshasını kullanmak, bu mümkün olmadığında müellife okunmuş veya müellifin tashihinden geçmiş bir nüshaya başvurmak ya da müellif nüshasından üretilmiş bir nüshayı kullanmak hedeflenir. Nitekim günümüze ulaşan pek çok yazma eserin istinsah veya mukabele kayıtlarında bu husus farklı şekillerde dile getirilmiştir. Fakat eş-Şekâik özelinde, düşündüğümüz anlamda müellifinin kaleminden çıkmış bir telif nüshası mevcut değildir. Eserin yazımı sırasında Taşköprizâde görme yetisini yitirmiş, bu yüzden de eseri bir dostuna imla ettirmiştir. Yazar hatimede bu durumu ve eserin imlasının 965 Ramazan'ının sonunda cumartesi günü (16 Temmuz 1558) İstanbul'da tamamlandığını belirtmiştir.²⁹ Müellifinin kaleminden çıkmamış bile olsa, nihayetinde onun kontrolünde bir telif nüshasının bulunduğunu düşünmeye imkân tanıyan bu bilgi önemsenmelidir. Zira bu durumda sonraki bütün nüshaların temel kaynak nüshasının da bu nüsha olması beklenir.

Taşköprizâde'nin imla ettirdiği telif nüshasının günümüze ulaşmış olup olmadığını veya ulaşmışsa bile mevcut nüshalar içerisinde bu nüshanın hangi nüshaya karşılık geldiğini tespit etmek şimdilik mümkün değildir.³⁰ Bununla birlikte Kadızade Mehmed 361'de kayıtlı

29 Taşköprizâde, eş-Şekâik (Furat), s. 559-60; (Hekimoğlu), s. 862-3.

30 Gönül, eş-Şekâik nüshalarının bibliyografik bilgilerini sunduğu kısımda İstanbul Arkeoloji Müzesi 403 numarada kayıtlı nüshanın zahriyesinde nüshanın Taşköprizâde'nin kendi hattıyla olduğu ve gafil olunmaması gerektiği mealinde bir notun bulunduğuna dikkat çekmiştir (“İstanbul Kütüphanelerinde Al-Şakaik Al-Numaniye Tercüme ve Zeyilleri”, s. 145). Zahriyedeki not şu şekildedir: “İşbu nüsha Taşköprizâde'nin kendi hattıyla olduğu felâ tuğfel.” Bu bilgi, muhtemelen Hekimoğlu tarafından gerçekleştirilen eş-Şekâik'in neşir-tercümesinde bu nüshanın esas nüsha olarak konumlandırılmasında etkili olmuştur. Nüshaya dair onun ortaya koyduğu fiziksel tasvir şöyledir: “Taşköprülüzâde hayattayken istinsah edilen, hâtimesinde geçen mukabele ve tashih kaydından müellifiyle mukabele edildiği anlaşılan ve bu yönleriyle müellif nüshası hükmünde olan nüshadır. Sırtı kahverengi ciltli, deffeleri ebrulu kâğıt kaplıdır. Zahriyesinde ‘İşbu nüsha Taşköprülüzâde'nin kendi hattıyla olduğundan gafil olma’ ibaresi vardır. Talik hatla yazılmış nüshada, tashih kayıtları yazmanın pek çok yerinde derkenardadır. Bazı sayfalar ise baştan aşağı kırmızı çizgiyle çizilmiş ve ilaveler yine derkenara yazılmıştır. Bu da gerek hâtimedeki gerek zahriyedeki ifadeleri doğrular niteliktedir. Cilt ve kâğıt üzerindeki tamirler de nüshanın eskiliğini göstermektedir. 26 Şevval 965 (11 Ağustos 1558) tarihinde bir Perşembe günü, 175 varak hâlinde istinsah edilmiş olan bu nüshada tabaka başlıkları, menkıbe başları ve duraklar kırmızı mürekkeple yazılmış, ayrıca kişilerin meşhur oldukları lakap ve künyeler derkenarlarda yine kırmızı mürekkeple vurgulanmıştır. Metnin geri kalan kısmı ile metin içindeki tashih işlemleri siyah mürekkeple yapılmış, ilâve ve düzeltmeler yine derkenarlarda gösterilmiştir” (“Çevirenin Önsözü”, s. 13). Gerek Arkeoloji 403'teki nüshanın zahriyesinde yer alan not gerekse Hekimoğlu'nun bu tasviri noktasında birkaç hususa dikkat çekilmelidir. Zahriyedeki notta geçen ve nüshanın Taşköprizâde'nin hattıyla olduğu bilgisi iki nedenden ötürü doğru olamaz. Öncelikle bu bilgi, Taşköprizâde'nin eş-Şekâik'in hatimesinde eseri bir arkadaşına imla ettirdiği yönündeki bilgisine mugayirdir. Başka birisine imla ettirmesinin nedeni de eserin telifi sırasında gözlerinin görmüyor oluşudur. Dolayısıyla nüshanın onun hattıyla yazılmış olması vakıya aykırı bir durumdur. İkinci bir husus, nüshanın hattının kesin olarak Taşköprizâde'ye ait olduğu bilinen talik hatla örtüşmüyor oluşudur (İbn Rüşd, *Tehâfüt*, Yeni Cami, no. 734, vr. 94b; Taşköprizâde'nin kendi hattıyla yazıya geçirdiği eserlerin nüshalarını

olan nüshanın kaynak nüshasının, asıl nüshadan hareketle yazılmış bir nüsha olması önemsenmesi gereken bir husustur. Mehmed b. Abdülkerim el-Germiyânî eliyle 980 (1573) yılında istinsahı, yine aynı yılın Şevval'inde de mukabelesi ve tashihi tamamlanan nüsha,³¹ Sîvâsî'nin hâl tercümesini ilgilendiren ibarenin “عند البعض” olarak yazıldığı nüshalardandır. Bu yazım Carullah 1613 numaralı nüshada da görülür. Mehmed b. Hasan eliyle 999 Cema-ziyelevvel'inde (Şubat-Mart 1591) Üsküdar'da yazılan nüshada müstensih, metnini Kâdızâde Efendi olarak bilinen Ahmed Çelebi'nin kardeşi ve musannifin talebesi olan Mehmed Çelebi'nin yazdığı bir nüshadan istinsah ettiğini belirtir.³² Doğduğu ve yaşadığı yere nispetle ez-Zebîdî, mezhep olarak eş-Şâfiî şeklinde kendisini takdim eden Hüseyin b. Abdülbaki

tektik eden Arıcı ve Arıkan da nüshanın hattının Taşköprizâde'ye ait olamayacağına dikkat çekmişlerdir [*Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi*, s. 76, dp. 408]; Taşköprizâde'nin kendisinin yazıya geçirdiği eserlere dair bilgi için bk. *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi*, s. 57-60) Hekimoğlu, tasvirinde nüshanın Taşköprizâde'nin hattıyla olduğu yönünde doğrudan bir ifade kullanmaz; bununla birlikte eserin telif nüshası hükmünde olduğuna dair sunduğu temellendirmelerin nüshanın zahriyesinde geçen bilgi notunu doğruladığını ifade ederek dolaylı bir şekilde zahriyedeki notu dikkate aldığını onaylamış olmaktadır. Onun nüshanın telif nüshası olduğuna dair yapılan temellendirmelerde bazı problemler vardır. İlk tahlil edilmesi gereken husus da onun “Taşköprülüzâde hayattayken istinsah edilen, hâtimesinde geçen mukabele ve tashih kaydından müellifiyle mukabele edildiği anlaşılan ve bu yönleriyle müellif nüshası hükmünde olan nüshadır” şeklindeki tespittir ve bu tespiti de “6 Şevval 965 (11 Ağustos 1558) tarihinde bir Perşembe günü, 175 varak hâlinde istinsah edilmiş olan bu nüshada” şeklindeki tespitiyle birlikte düşünmek gerekir. Nüshanın yazım tarihi noktasında Hekimoğlu'nun sunduğu “6 Şevval 965 (11 Ağustos 1558) tarihinde bir perşembe günü” şeklindeki bilgi muhtemelen yanlış okunmuş ve anlaşılmıştır. Nüsha üzerindeki doğru tarih bilgisi 26 Şevval 965 Perşembe şeklindedir. Ayrıca bu tarih, yazımın değil, mukabele kaydının tarihidir. Taşköprizâde'nin ana metnin bir parçası olarak zikrettiği “965 Ramazan'ının sonu cumartesi günü” tarihi dışında, nüshanın ne zaman yazıldığına dair ilave bir tarih bilgisi nüshada mevcut değildir. Ana metindeki tarih bilgisinin ise elimizdeki mevcut bütün eş-Şekâik nüshalarında mevcut olduğunu belirtmekte fayda vardır. Nüsha üzerinde 26 Şevval 965 perşembe tarihli bir mukabele ve tashih kaydının olması, nüshanın telif nüshası hükmünde olduğunu iddia edebilmek için yeterli değildir. Çünkü mukabele ve tashih kaydına aynı kelimelerle diğer bazı eş-Şekâik nüshalarında da tesadüf edilir. Mukabele ve kaydı bazı nüshalarda ana metnin sanki devam olarak (Konya İl Halk, no. 3696, vr. 272a; Yazma Bağışlar, no. 828, vr. 161a;), bazı nüshalarda da metinden bağımsız olarak paylaşılmıştır (Yeni Cami, no. 858, vr. 209b). Aralarında Hekimoğlu'nun eş-Şekâik neşrinde esas aldığı Arkeoloji Müzesi 403 nolu nüsha ile bir başka nüshada da mukabele ve tashih kaydı ana metnin hattıyla ancak metinden bağımsız olarak yazılmıştır (Selimiye, no. 687; İstanbul Arkeoloji Müzesi, no. 403, vr. 175b). Eğer 26 Şevval 965 tarihli mukabele ve tashih kaydının mevcut bulunması, bir nüshanın telif nüshası veya bu hükümde bir nüsha olarak temellendirilmesi için yeterli görülecek olursa, bu durumda diğer nüshalar da bu hükümde kabul edilmelidir. Elbette ki bunun yeterli olacağı söylenemez. Nüshalardaki mukabele ve tashih kaydı telif nüshasından hareketle istinsah edilmiş veya bunlardan istinsah edilmiş nüshalarda teberrüken alıntılanmış da olabilir. Nitekim Yeni Cami 858'deki nüshanın yazım tarihi 967 Safer'i olmasına karşın, 26 Şevval 965 tarihli mukabele ve tashih notuna yer verilmesi bunu teyit eder. Hekimoğlu'nun Arkeoloji Müzesi 403'teki nüshayı müellif nüshası hükmünde bir nüsha olarak temellendirirken esas aldığı bir diğer husus, muhtemelen nüshanın iki yerinde ana metnin üzerinin kırmızı kalemle yatık bir çizgi hâlinde çizilmiş olması ve kenarlarda tashih ve ilave bilgi kabilinden notların bulunmasıdır. Üstü çizilen ibareler, öncesinde yazılmış bulunan ibarelerdir ve tekraren yazılmıştır, bundan dolayı da tekraren yazıldıkları yerlerde üzerleri çizilmiştir. Tashih notları veya ilave bilgi notları ise yalnızca bu nüshaya özgü olmayıp diğer bazı eş-Şekâik nüshalarında da benzer notlara tesadüf edilmektedir. Üstelik bu tabi karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü ister eş-Şekâik ister başka bir metin olsun yazma eserlerin istinsahından sonra istinsaha esas teşkil eden veya başka bir nüsha/nüshalarla mukabelesinin yapılması, bu mukabele sırasında da eksik kalan yahut yanlış yazılmış bulunan ibarelerin bir tashih notuyla kenara eklenmesi genel geçer bir hadisedir. Arkeoloji Müzesi 403'te nüsha da bundan hali değildir. Dolayısıyla nüshayı telif nüshası veya telif nüshası hükmünde bir nüsha olarak konumlandırabilmeye yetecek mukni bir bilginin -en azından nüsha üzerinde- mevcut olmadığı açıktır. Arkeoloji Müzesi 403'te kayıtlı nüshayı inceleyebilmeme yardımcı olan Mustakim Arıcı'ya bu vesileyle teşekkür etmek isterim.

31 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Kadızade Mehmed, no. 361, vr. 166a.

32 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Carullah, no. 1613, vr. 134b.

eliyle Zebîd şehri kadısı Cemâlüddin Mehmed b. Hıdır'ın isteği üzerine 969 Şevval'inde (Haziran-Temmuz 1562),³³ Sultan Süleyman'ın doktoru Kıvâmüddin Kâsım eliyle,³⁴ 975 yılında (1567-68) Mısır'da,³⁵ Ahmed b. Hacı Cemal tarafından 977 Cemaziyelahir'inde (Kasım-Aralık 1569) İstanbul'da,³⁶ İbrahim b. Mehmed el-Karamânî eliyle 978 Cemaziyelevvel'inde (Ekim 1570) Halep'te,³⁷ 979 Cemaziyelahir'inde (Ekim-Kasım 1571),³⁸ Hüsâm eliyle 986 Şevval'inde (Aralık 1578),³⁹ İbrahim b. Hüsâm b. Ahmed eliyle Kadı Hasan Efendi b. Şükrullah için 988 Cemaziyelahir'inde (Ekim-Kasım 1571),⁴⁰ Hasan b. Ramazan el-Borluvi eliyle 993'te (1585),⁴¹ Ahmed b. el-Hac Mehmed tarafından 994 Ramazan'ında (Ağustos-Eylül 1586),⁴² İbrahim b. Ahmed es-Sînûbî eliyle 996 Zilhicce'sinde (Ekim-Kasım 1588)⁴³ ve Murad b. Mehmed b. Mehmed eliyle 999 Receb'inde (Nisan-Mayıs 1591)⁴⁴ istinsahı tamamlanan nüshalar eş-Şekâik'in telif tarihine yakın olup da Sîvâsî hakkındaki ibarenin “عند البعض” olarak kayda geçirildiği nüshalardır. İlgili ibarenin bu şekilde yazıldığı diğer nüshaların -en azından istinsah tarihi belli olanlar- çoğu 17. yüzyılda,⁴⁵ bir kısmı da 18. yüzyılda⁴⁶ kaleme alınmıştır. Bütün bu nüshalar ve bunlara yansıyan bilgiler, telif nüshasında ilgili ibarenin “عند البعض” şeklinde yazılmış olduğunu düşünmeye imkân tanır. Bunun ne ölçüde doğru olup olmadığını tetkik için ilgili kelimenin diğer şekillerde yazıldığı nüshaların kronolojisine de bakmak gerekir.

“عبدًا لبعض” yazımının söz konusu olduğu Nuruosmaniye 3381'deki nüsha, aynı zamanda elimizde mevcut bulunan nüshalar içerisinde istinsah tarihi en eski olanıdır; 966 Receb'inde

33 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Serez, no. 1816, vr. 147b.

34 Taşköprizâde, eş-Şekâik, İnebey-Genel, no. 4305, vr. 154b.

35 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Reisülküttab, no. 665, vr. 268b.

36 Taşköprizâde, eş-Şekâik, İnebey-Ulucami, no. 2481, vr. 164a.

37 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Çankırı İl Halk, no. 407, vr. 171a.

38 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Ragıp Paşa, no. 1027, vr. 283b.

39 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Reisülküttab, no. 666, vr. 223b.

40 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Milli Kütüphane, no. A 3196, vr. 190b.

41 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Beyazıt, no. 5206, vr. 234a.

42 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Serez, no. 1818, vr. 158b.

43 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Veliyyüddin Efendi, no. 2436, vr. 261b.

44 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Bağdatlı Vehbi, no. 1134, 318a.

45 1000 (1591-1592) yılında (Veliyyüddin Efendi, no. 2434, vr. 209b), 1000 Ramazan'ında (Haziran-Temmuz 1592) Kefede (Milli Kütüphane, no. A 135, vr. 177a), Mehmed b. Hıdır eliyle 1001'de (1592-1593) Kayseri'de (Beyazıt, no. 5053, vr. 241b), 1002 (1593-1594) yılında (Nuruosmaniye, no. 3378, vr. 182a), Yusuf b. Ahmed eliyle 1011 Rebiülahir'inde (Eylül-Ekim 1602) (Kastamonu, no. 824, vr. 135a), Rıdvan isimli bir kimse tarafından 1020 Muharrem'inde (Mart-Nisan 1611) Tımişvar/Temeşvar şehrinde (Akhisar Zeynelzade, no. 1447, vr. 217b), İbrahim b. Hüsâm el-Kastamûnî eliyle 1022 Zilhicce'sinde (Ocak-Şubat 1614) (Ragıp Paşa, no. 1028, vr. 143b), 1027 Şaban'ında (Temmuz-Ağustos 1618) (Sadeddin Mübteği, no. 100, vr. 171b), Bekir b. Muhammed en-Nevâbâdî eliyle 1029 Cemaziyelevvel'inde (Nisan-Mayıs 1620) (Bağdatlı Vehbi, no. 1066, vr. 184a), 1041 Şaban'ında (Şubat-Mart 1632) (Adnan Ötügen, no. 1152, vr. 100a), Humus kadısı Ahî Efendi el-Aksarâyî'nin isteği ile 1050 Cemaziyelevvel'inde (Ağustos-Eylül 1640) Humus'ta (Seyyid Nazif, no. 44, vr. 201b), 1061'de (1650-1651) (Ragıp Paşa, no. 976, vr. 162a), 1070 Safer'inde (Ekim-Kasım 1659) (Adnan Ötügen, no. 2644, vr. 182a) yazılmış nüshalar bu kabildendir.

46 Bu çerçevede Mehmed b. İsmet b. İbrahim eliyle 1111'de (1699-1700) (Veliyyüddin Efendi, no. 2434, vr. 209b), 1115 (1703-1704) yılında Hatib Osman Efendi eliyle (Yazma Bağışlar, no. 6429, vr. 203a) ve 1175 (1761-1762) yılında (Atıf Efendi, no. 1899, vr. 217b) yazılmış iki nüsha söz konusudur.

(Nisan-Mayıs 1559) Mehmed b. Mehmed eliyle İstanbul'da yazılmıştır.⁴⁷ Bu nüsha *eş-Şekâik*'in telifinden bir yıl sonra yazıldığı için önemlidir. İlgili ibarenin benzer şekilde yazıldığı diğer bir nüsha Hacı Selim Ağa 817 numarada kayıtlıdır. Acemzâde Ahmed b. Mehmed eliyle 978 Zilkade'sinde (Mart-Nisan 1571) yazımı tamamlanan nüshada, istinsaha ilişkin ferağ kaydı bilgisinin hemen altında önemsenmesi gereken bir not mevcuttur. Bu notta müellifin talebesi olan Şaban b. Hasan el-Kastamûnî'nin asıl nüshadan yazdığı bir nüshanın kaynak nüsha olarak kullanıldığı kaydedilir.⁴⁸ İlgili ibarenin benzer şekilde yazıldığı 971 Safer'i (Eylül-Ekim 1563),⁴⁹ 981 Ramazan'ı (Aralık-Ocak 1573-74),⁵⁰ 993 Muharrem'i (Ocak-Şubat 1585),⁵¹ 997 Şevval'i (Ağustos-Eylül 1589)⁵² tarihli dört nüsha daha bulunmaktadır. Bu şekildeki yazım takdirinin bulunduğu ve istinsah tarihi belli olan diğer nüshaların hepsi 17. yüzyılda⁵³ kaleme alınmıştır. Bütün bu nüshalar içerisinde özellikle 966 Receb'inde (1559) istinsah edilmiş nüsha ile asıl nüshadan hareketle yazılmış bir nüshayı esas alan nüsha, “عبد البعض” şeklindeki yazıma belirli ölçüde gerçeklik atfetmeye olanak tanımaktadır.

Sivâsî'nin hâl tercümesindeki ilgili ibarenin bir isim tamlaması şeklinde “عبد البعض” olarak yazıldığı nüshalar noktasında ilk vurgu yapılması gereken, 967 Safer'i (Kasım 1559) tarihli Yeni Cami 858'de kayıtlı nüshadır. Nüshanın Mehmed Şerif adlı müstensihisi, el-Emir olarak bilindiğini, doğum yerine nispetle et-Tirevî, yaşadığı yere nispetle de İsevî⁵⁴ olarak tanındığını söylemiştir.⁵⁵ Nüsha, erken tarihli olması nedeniyle önemlidir. Fakat bu nüshayı daha da özel kılan husus, nüshanın sonraki iki nüshanın kaynak nüshası olmasıdır. Bu iki nüshadan ilki İsmail b. Muhammed el-Lârî eliyle 984 Muharrem'inde (Mart-Nisan 1576) istinsah edilmiştir.⁵⁶ Diğer nüshanın istinsah tarihi belli değildir ancak Yeni Cami 858'de kayıtlı nüshanın istinsaha ilişkin ferağ kaydı bilgisi aynıyla alıntılanmıştır.⁵⁷ Bunlardan il-

47 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Nuruosmaniye, no. 3381, vr. 235a.

48 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Hacı Selim Ağa, no. 817, vr. 264b.

49 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Pertev Paşa, no. 493, vr. 207b.

50 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Atıf Efendi, no. 1898, vr. 254b.

51 Akhisar kasabasından Mirza b. el-Hac Hasan es-Saruhânî tarafından yazılmıştır (*eş-Şekâik*, Esad Efendi, no. 2308, vr. 214a).

52 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Hafız Ahmed Paşa, no. 236-M, vr. 193a.

53 Bu çerçevede Edhemzâde Sinan b. Ahmed el-Çorluvi eliyle 1008 Rebiülahir'inde (Ekim-Kasım 1599) (Ankara İlahiyat, no. 36902, vr. 120b), 1018 Ramazan'ında (Kasım-Aralık 1609) (Eskişehir İl Halk, no. 382, vr. 262b), Osman b. el-Hâc Ömer eliyle 1024 Safer'inde (Mart 1615) (Milli Kütüphane, no. A 11295, vr. 198a), Abdullah b. Mehmed b. Ramazan eliyle 1129'da (1716-1717) (Beyazıt, no. 5205, vr. 247a), Ali Halife b. Mehmed eliyle 1055 Zilhicce'sinde (Ocak-Şubat 1646) (Edirne Selimiye, no. 576, vr. 154a), Edirne'de İbrahim Paşa Medresesi'nde müderris olarak kendini takdim eden Mustafa b. Ali eliyle 1059 Zilkade'sinde (Kasım-Aralık 1649) (Fatih, no. 4414, vr. 214b), Ahmed b. Mehmed eliyle 1072 Şaban'ında (Mart-Nisan 1662) İstanbul'da (Mihrişah Sultan, no. 315, vr. 124a), Mevlevî zümresinden bir kimse olarak kendini tanıtan Derviş Kadri eliyle 1076 Muharrem'inde (Temmuz-Ağustos 1665) (Manisa İl Halk, no. 5084, vr. 233b) yazılmış nüshaları zikretmek mümkündür.

54 Bununla günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesine karşılık gelen Ayaslug'u kast etmiş olması muhtemeldir, zira Ayaslug Aydınoglu İsa Bey zamanında geniş bir imara konu olmuş ve âdeta Aydınogullarının ilim ve kültür başkentine dönüşmüştür.

55 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Yeni Cami, no. 858, vr. 210a.

56 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Milli Kütüphane, no. A 11673, vr. 226a.

57 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Feyzullah Efendi, no. 1469, vr. 171a.

kinde Sîvâsî hakkındaki ibare, kaynak nüshadaki yazımla paralel olarak “عبد البعض” şeklinde yazılmışken ikincisinde “عبدًا لبعض” yazımı tercih edilmiştir. “عبد البعض” yazımının mevcut bulunduğu görece erken tarihli bazı nüshalar mevcuttur. Bunlardan biri 974’te (1566-67),⁵⁸ bir başkası Mustafa b. Şeyh Sinan es-Sirhânî eliyle Anadolu vilayetinde 980’de (1572-73),⁵⁹ bir diğeri de Seyyid Mustafa b. Seyyid Musa eliyle 992 Receb’inde (Temmuz-Ağustos 1584)⁶⁰ istinsah edilmiştir. İlgili ibarenin “عبد البعض” şeklinde yazılı olduğu 17. yüzyılda kaleme alınmış birkaç nüsha daha tespit edilebilmektedir.⁶¹ Gerek erken tarihli bir nüshaya dayanması, gerekse bu nüshanın sonraki birkaç nüsha için kaynak nüsha işlevi görmesi dikkate alındığında bu yazım şekline de kısmen bir doğruluk payı atfetmek mümkün gibidir.

“عند البعض” veya “عبدًا لبعض” veyahut “عبد البعض” şeklindeki üç ayrı yazımdan hangisinin telif nüshasındaki yazım şekli olabileceği hususu esaslı bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Zira bibliyografik veriler, her üç yazım şekline de doğruluk atfetmeye imkân tanıyacak bilgiler içerir. Bu bilgiler, birkaç farklı zaviyeden karşılaştırılabilir. Böylesi bir mukayeseye, bu üç yazım şeklinin geçtiği en eski tarihli nüshalar üzerinden başlamak en doğrusudur. Bu açıdan bakıldığında en eski nüsha 966 Receb’i (1559) tarihli Nuruosmaniye 3381’de kayıtlı nüshadır ki, burada ilgili ibare “عبدًا لبعض” şeklinde yazılmıştır. En eski tarihli ikinci nüsha, ilkinden yaklaşık altı veya yedi ay sonra istinsah edilen 967 Safer’i (1559) tarihli Yeni Cami 858’de mahfuz nüshadır; bu nüshada ise ibarenin yazımı “عبد البعض” şeklindedir. 968 Rebiülevvel’inde (Kasım-Aralık 1560) tashihi tamamlanmış bir nüshada da ilgili ibare “عبد البعض” şeklinde yazılmıştır.⁶² Kronolojik olarak bunları takip eden 969 Şevval’i (Haziran-Temmuz 1562) tarihli Serez 1816’daki nüshada ise ilgili ibare “عند البعض” şeklindedir.⁶³ Görüleceği üzere en erken tarihli nüsha esas alınarak meseleye yaklaşıldığında, “عبدًا لبعض” şeklindeki yazım ilk sırayı alır. Ancak oldukça yakın tarihlerde yazılmış nüshalarda da diğer yazım şekillerine rastlanması, Sîvâsî’nin hâl tercümesindeki ilgili ibarenin yazımı bağlamındaki farklılaşmanın oldukça erken bir tarihte başladığını düşündürmektedir.

İkinci bir mukayese bağlamı, eş-Şekâik nüshalarının ilgili yazım biçimleri bakımından nasıl bir kümülatif dağılım gösterdiği hususu olabilir. Bu da kendi içinde birkaç farklı zeminde ele alınabilir. Telifinden hemen sonraki 30 küsur yıllık periyotta istinsah edilmiş nüshalar üzerinden bir sıralama yapıldığında ilgili ibarenin yazımı noktasında ilk sırayı,

58 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Konya Yusuf Ağa, no. 394, vr. 291 [Nüshada numaralandırma varak üzerinden değil, sayfa üzerinden gerçekleştirilmiş durumdadır.]

59 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Konya Bölge Yazmalar, no. 290, vr. 209a.

60 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Hasan Paşa, no. 1251, vr. 274b.

61 Ali b. el-Hüseyn eliyle 1001’de (1592-1593) (Beyazıt, no. 10268, vr. 196a), Mehmed b. Yusuf eliyle 1003 Rebiülevvel’inde (Kasım-Aralık 1594) (Milli Kütüphane, no. A 2797, vr. 158b), 1004 Cemaziyelahir’inde (Şubat 1596) (Serez, no. 1817, vr. 157b), Mahmûd b. Abdullah eliyle 1011 Cemaziyelahir’inde (Kasım-Aralık 1602) Bursa’da (İnebey-Ulucami, no. 2478, vr. 228a), 1041’de (1631-1632) (Hasan Paşa, no. 4137, vr. 206b), 1085 Şevval’inde (Aralık-Ocak 1674-1675) (Hasan Paşa, no. 4131, 137b) yazılmış nüshalar bu çerçevede zikredilebilecek nüshalardır.

62 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Yazma Bağışlar, no. 828, vr. 161a.

63 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Serez, no. 1816, vr. 147b.

“عند البعض” şeklindeki yazımın aldığı görülür. Zira hicri 965 ile 999 arasındaki tarihlerde toplamda 14 nüshada bu yönde bir yazıma rastlanır. İlgili tarih aralığında yazılmış altı nüshada “عبداً لبعض”, beş nüshada da “عبد البعض” yazımı söz konusudur. Böylesi bir mukayesenin, üzerinde istinsah tarihi bilgisi bulunan bütün nüshalar üzerinden gerçekleştirilmesi durumunda sıralama yine aynı kalmaktadır. Öyle ki istinsah tarihi bilgisinin mevcut bulunduğu 33 nüshada “عند البعض”, 15 nüshada “عبداً لبعض”, 12 nüshada da “عبد البعض” yazım şekline tesadüf edilir. Üzerinde herhangi bir istinsah tarihi bilgisi olup olmamasına bakılmaksızın bu yazı bağlamında incelenen bütün nüshalar içerisindeki dağılım söz konusu olduğunda da sıralama değişmez; ilgili ibare 58 nüshada “عند البعض”, 30 nüshada “عبداً لبعض”, 21 nüshada da “عبد البعض” şeklindedir. Nüsha sayıları odaklı bu mukayese, ilgili yazım şekillerinden hangisinin doğru olduğu yönünde bir değerlendirmeye elbette imkân tanımaz. Ancak böylesi bir mukayese en azından eş-Şekâik’in sonraki dolaşımında hangi ibarenin tercih konusu olduğunu görebilmeyi mümkün kılar. Bu açıdan bakıldığında ise “عند البعض” şeklindeki yazımın merkezi bir konumda olduğu söylenebilir.

Üçüncü bir mukayese bağlamı asıl nüshayla, yani telif nüshasıyla irtibat olabilir. “عبد البعض” şeklindeki yazımın söz konusu olduğu nüshalar için böyle bir irtibat -en azından mevcut nüshalar özelinde- tespit edilememektedir. Buna karşın diğer iki yazım örneğini telif nüshasıyla irtibatlandıran birkaç veri söz konusudur. “عبداً لبعض” açısından en dikkat çeken bilgi, Hacı Selim Ağa 817’deki nüshada yer alır. Acemzâde Ahmed b. Mehmed’in 978 Zilkade’sinde (1571) yazıya geçirdiği nüshada, istinsahta Taşkoprizâde’nin talebesi olan Şaban b. Hasan el-Kastamûnî’nin asıl nüshadan hareketle istinsah ettiği nüshanın kullanıldığına dair bir not mevcuttur.⁶⁴ Burada zikredilen isim, Şaban b. Hamza el-Kastamunî olmalıdır. Zira bu künye altında bir isme⁶⁵ bazı eş-Şekâik nüshalarının sonunda paylaşılan bir fevaid notunda tesadüf edilir. Taşkoprizâde’nin bilinmeyen eserlerinin sıralandığı notun⁶⁶ başlangıç kısmı şöyledir:

Musannifin öğrencilerinden olan ve Kadızâde olarak bilinen Molla Şeyh Mehmed b. Mahmûd der ki: “Ben musannifin öğrencilerinden olan Şaban b. Hamza el-Kastamûnî’nin ‘Bu kitabının telifi sırasında musannifin gözleri görmüyordu, o söylüyor biz de yazıyorduk’ dediğini işittim.”

Bu bilgi, Şaban b. Hamza el-Kastamûnî’nin eş-Şekâik’in telif sürecinde müellifle birlikte olduğunu ortaya koyar, bu hâliyle de Hacı Selim Ağa 817’deki nüshada kaydedilen bilgiyi teyit eder. Nuruosmaniye 3381’de kayıtlı olan 966 Receb’i (1559) tarihli en eski nüshanın da

64 Taşkoprizâde, eş-Şekâik, Hacı Selim Ağa, no. 817, vr. 264b.

65 Muslihuddîn Sürûrî’nin *Şerh-i Divan-ı Hâfız* isimli eserini 971 (1563-1564) yılında İstanbul’da yazıya geçiren Şaban b. Hamza isimli müstensih burada zikri geçen Şaban b. Hamza el-Kastamûnî olmalıdır (Velîyyüddîn Efendi, no. 2685, vr. 279). Bu bilgi için Muhammed Osman Doğan’a teşekkür ederim.

66 Taşkoprizâde, eş-Şekâik, Adnan Ötügen İl Halk, no. 944, vr. 75a-b; Carullah, no. 1613, vr. 134a-b; Hasan Hüsnü Paşa, no. 835-M, vr. 166b. Notun dizgilenmiş Arapça metni için bk. Arıcı – Arıkan, *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi*, s. 121-22. Notun tercümesi için bk. Kalaycı – Tan, “Bir 16. Yüzyıl Osmanlı Aliminin Peşinde”, s. 16-7, dp. 47.

aynı yazım şeklini içerdiği dikkate alındığında, “عبدًا لبعض” şeklindeki yazımın telif nüshasında mevcut olan doğru yazım şekli olabileceği ihtimali sanki güçlenmektedir. Bu ise hâlihazırda mevcut olan ve geniş bir dolaşım elde etmiş bulunan “عند البعض” şeklindeki yazımın, “عبدًا لبعض” yazımının bozulmuş şekli olabileceği yönünde bir öngörüye imkân tanır. Bunun ne ölçüde doğru olup olmadığı ise “عند البعض” şeklindeki yazımın telif nüshasıyla irtibatına işaret eden bilgilerin tahlilini gerektirir.

“عند البعض” şeklindeki yazımın asıl nüshayla irtibatına dair iki önemli veri vardır. Bunların ilki Mehmed b. Abdülkerim el-Germiyânî tarafından istinsah edilmiş olan Kadızade Mehmed 361’de kayıtlı nüshada yer alır. İlgili müstensih 980 (1573) yılında istinsahı, aynı yılın Şevval’inde de mukabelesini ve tashihini tamamladığı bu nüsha için asıl nüshadan kopulmuş bir nüshayı esas aldığı belirtilir.⁶⁷ Bu bilgi, Hacı Selim Ağa 817’deki bilgiye fazlaca benzer. Her iki nüsha da asıl nüshadan hareketle yazıya geçirilmiş birer eş-Şekâik nüshası üzerinden istinsah edilmiştir. Ancak bu iki nüshadaki yazımdan biri “عند البعض”, diğeri de “عبدًا لبعض” şeklindedir. Bu farklılığın nedeni tam olarak nedir? Ya bu metinleri üreten müstensihlerden biri ilgili ibareyi kendi nüshasında yanlış yazmıştır ve bu da sonraki nüshalarda yanlış yazıma sebep olmuştur ya da her iki nüshada yazım aynıdır ancak bu nüshalardan birini kullanan sonraki müstensihlerden biri ilgili ibareyi kendi nüshasında yanlış yazmış ve bu da sonraki süreçte nüshalar üzerinden büyüyen bir yazım yanlışına dönüşmüştür. Elimizde asıl nüshadan istinsah edildiği bilinen bir eş-Şekâik nüshası bulunmadığından ilk ihtimalin gerçekliği sorgulanamaz. Ancak ikinci ihtimale konu olan nüshalardan birinin istinsah tarihinin 978 (1571), diğerrinin de 980 (1573) olduğu ve bu tarihlerden önce istinsahı tamamlanmış pek çok eş-Şekâik nüshasında ilgili ibare bağlamında farklılaşma gözleendiği dikkate alındığında ilk ihtimal daha doğru görülebilir. Dolayısıyla Sivâsî’nin hâl tercümesindeki ibarenin “عند البعض” ve “عبدًا لبعض” şeklindeki farklılaşmasının, telif nüshasından üretilen ve sonraki nüshalara kaynaklık oluşturan nüshalardan kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

“عند البعض” şeklindeki yazımla ilgili olarak dikkat çekici ikinci veri, Carullah 1613’te kayıtlı nüshada yer alır. Müstensih Mehmed b. Hasan, 999 (1591) yılında Üsküdar’da istinsahını tamamladığı nüshayı Kadızâde Efendi olarak bilinen Ahmed Çelebi’nin kardeşi ve musannifin talebesi olan Mehmed Çelebi’nin kaleme aldığı bir nüshadan gerçekleştirdiğini belirtir.⁶⁸ Bu bilginin de Hacı Selim Ağa 817 nolu nüshada geçen bilgiyle benzeşen bir yönü vardır. Zira ilgili nüshada, Taşköprizâde’nin bir öğrencisi olarak sunulan Şaban b. Hasan [Hamza] el-Kastamûnî’nin nüshası esas alınmışken bu nüshada Taşköprizâde’nin bir başka talebesi olan Mehmed Çelebi’nin yazdığı nüsha kullanılmıştır. Aradaki tek fark, Şaban el-Kastamûnî’nin kendi nüshasını kaynak nüshadan yazdığı şeklindeki bilgidir. Fakat Taşköprizâde’nin talebesi olduğu dikkate alındığında, Mehmed Çelebi de kendi nüshasında asıl nüshayı veya bu nüshaya

67 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Kadızade Mehmed, no. 361, vr. 166a.

68 Taşköprizâde, eş-Şekâik, Carullah, no. 1613, vr. 134b.

çok da uzak olmayan bir nüshayı kullanmış olabilir. Taşköprizâde'nin bu iki talebesinin aynı zamanda onun eserleriyle ilgili ilave bilgilerin nakledildiği ve yukarıda giriş kısmı alıntılanan fevaid notu bağlamında keşişen bir tarafı söz konusudur. Çünkü notu nakleden kişi olan Kadızâde Molla Şeyh Mehmed b. Mahmûd, Carullah 1613'te zikri geçen Mehmed Çelebi'dir. Onun kendisinden nakilde bulunduğu kişi ise Şaban b. Hamza el-Kastamûnî'dir. İlgili nakilde "Bu kitabının telifi sırasında musannifin gözleri görmüyordu, o söylüyor biz de yazıyorduk" diyen kişi Şaban el-Kastamûnî'dir. Bu durumda, Şaban el-Kastamûnî'nin aksine Mehmed Çelebi'nin eserin telifi sürecinde Taşköprizâde'nin yanında bulunmadığı söylenebilir.⁶⁹

Sivâsî'nin hâl tercümesindeki ibarenin telif nüshasında gerçekte "عند البعض" olarak mı yoksa "عبدًا لبعض" şeklinde mi geçtiğini yukarıda anlatılanlardan hareketle cevaplamak gerçekten güçtür. Zira bibliyografik veriler her iki yazım şekli bağlamında eşit düzeyde ikna ediciliğe sahiptir. Ama bunlardan hangisinin özgün versiyon ve hangisinin de bu özgün versiyonun bozulmuş şekli olduğunu tespit etmek zordur. Buna bir de "عبد البعض" şeklindeki yazım şekli eklendiğinde, mesele daha da giriftleşmektedir. "عبد البعض" şeklindeki yazımın asıl nüshayla irtibatlandırılabilceği bir verinin bulunmadığı ifade edilmişti. Ancak bu yazım şeklinin geçtiği en erken tarihli nüsha olan 967 Safer'i (1559) tarihli Yeni Cami 858 nüshasının müstensihî, en az istinsah ettiği nüsha kadar önemsenmeyi hak eden biridir. Bu müstensihî, Nev'izâde'nin (ö. 968/1561) Fazıl Emir başlığı altında hâl tercümesine yer verdiği kişidir. Nev'izâde ismini hatırlayamadığını belirttiği bu kişinin Tireli olduğunu ve Küçük Emir olarak bilindiğini kaydeder. İlim tahsilinin ardından sürekli olarak şehirden şehire seyahat etmeyi âdet hâline getiren Fazıl Emir, 987 (1579-80) yılında Kahire'de vefat etmiştir. En dikkat çeken vasfı, güzel ve hızlı yazı yazabilme becerisidir; öyle ki *eş-Şekâik*'in telifinden hemen sonra eserin her ay bir nüshasını istinsah etmiş ve günlük iaşesini bundan elde ettiği gelir ile temin etmiştir. Bir diyardan başka bir diyara göç etmek istediğinde bütün evrakını yakmayı âdet edinmiştir. Bu nedenle de telif ettiği eserleri, yaygınlık kazanmamıştır. Kahire'de vefat ettiğinde kendi hattıyla yazdığı 40 cilt kadar kitabı geride bırakmıştır.⁷⁰ Bu bilgiler, özellikle de *eş-Şekâik* merkezli ifadeler gerçekten dikkat çekicidir ve önemsenmeyi hak etmektedir. Zira 967 Safer'inde istinsah ettiği nüsha, ilk nüsha olarak kabul edilse bile bu tarihten itibaren her ay bir nüsha yazdığı yönündeki bilgi, Fazıl Emir'in günümüze ulaşan veya ulaşmayan, ya da göremediğimiz pek çok *eş-Şekâik* nüshasının müstensihî olabileceği anlamına gelir. Üstelik onun çokça seyahat eden biri olduğu yönündeki bilgi, *eş-Şekâik*'in dolaşımında onun fazlaca role sahip olabileceğini düşündürür. Nev'izâde'nin onun her ay bir *eş-Şekâik* nüshasını yazıya geçirdiği yönündeki bilgi ilk başta abartı gibi gelebilir; ancak Yeni Cami 858'deki nüshada Fazıl Emir'in nüshayı 40 günde yazdığı bilgisi dikkate alındığında,⁷¹ ilgili bilginin pek de abartılı olmadığı söylenebilir.

69 Şeyhî Mehmed Efendi başlığı altında hâl tercümesine yer veren Nev'izâde, onun mülazemetini Taşköprizâde'nin yanında tamamladığını, ardından uzun süre farklı İslam beldelerinde kadılık yaptığını belirtir (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, I, 791).

70 Nev'izâde, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, I, 1001-2.

71 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, Yeni Cami, no. 858, vr. 210a.

Fazıl Emir'in kendi hattıyla olan nüshada “عبد البعض” olarak yazıldığı ibarenin, bu şekilde yazıldığı nüsha sayısının diğer yazım şekillerinin söz konusu olduğu nüshalara göre az olması düşündürücüdür. Eğer Nev'izâde'nin verdiği bilgi doğruysa, Fazıl Emir'in çok sayıda nüshanın müstensihî olması, onun ilgili ibare bağlamında “عبد البعض” şeklindeki yazımının da çok sayıda nüshada mevcut olması gerekir. Ancak mevcut durumda, onun kaleminden çıktığı tespit edilebilen başka bir nüsha söz konusu olmadığı gibi, ilgili ibarenin “عبد البعض” olarak yazıldığı nüsha sayısı da diğer yazım şekillerine göre azdır. Fazıl Emir'in istinsah ettiği Yeni Cami 858'de kayıtlı nüshanın, en az iki eş-Şekâik nüshasına kaynaklık ettiği tespit edilebilmektedir. Ancak bu iki nüshadan birinde ilgili ibare Fazıl Emir'in nüshasında olduğu gibi “عبد البعض” şeklinde iken diğerinde “عبدًا لبعض” olarak kayıtlıdır. “عند البعض” ya da “عبدًا لبعض” şeklindeki yazımlardan hangisinin özgün, hangisinin bozulmuş versiyon olduğu yönündeki soru, bu kez “عبد البعض” ve “عبدًا لبعض” ikilisi için terettüp etmektedir. Üstelik bu hâliyle daha haklı ve anlamlı bir soruya dönüşmektedir. Çünkü “عبد البعض” şeklindeki yazım ile “عبدًا لبعض” şeklindeki yazım, şekilsel olarak farklılık gösterse bile anlam itibarıyla aynıdır.

Fazıl Emir'in nüshası kaynak olarak kullanılmasına rağmen, ilgili ibarenin onun nüshasındakinden farklı olarak “عبدًا لبعض” şeklinde yazıldığı nüsha, “عبد البعض” şeklindeki yazımların “عبدًا لبعض” şeklinde bir tashihe tabi tutulmuş olması ihtimalini beraberinde getirir. İlgili ibarenin “عبدًا لبعض” şeklinde yazıldığı bazı nüshalar incelendiğinde bu ihtimali doğrulayacak bazı örneklerle karşılaşılır. Öyle ki bu nüshalarda ilgili ibare bağlamında muhtemelen sonradan gerçekleştirilmiş bazı tasarruflar göze çarpar. Örneğin Konya Bölge Yazma Eserler 5643'teki nüsha ile Manisa İl Halk 5084'teki nüshada ilgili ibarenin yazımında harflerin istifi, ibarenin “عبد البعض” şeklinde yazıldığını gösterir. Bu istife karşın ibarenin “عبدًا لبعض” şeklinde okunmasını ve anlaşılmasını temin edecek şekilde *dal* harfinin üzerine bir *tenvîn* işareti konulmuştur. Benzer bir durum “عبدًا لبعض” şeklindeki yazımın asıl nüshayla irtibatı açısından merkezî bir konumda olan Hacı Selim Ağa 817'deki nüsha için de geçerlidir. Zira metinde ilgili ibarenin yazım istifi, “عبد البعض” şeklinde okumaya imkân tanır, buna karşın iki harfin birleşme noktasında bir *tenvîn* işareti bulunur. *Tenvîn* işaretinin, nüshalarda -hatta zikri geçen bu nüshalarda bile- pek yaygın bir uygulama olmadığı dikkate alındığında, buradakinin bir tashih veya tavzih niteliği taşıdığı söylenebilir.⁷²

Acaba ilgili ibarenin “عبد البعض” şeklinde yazıldığı nüshalardan birinden hareketle kendi nüshasını istinsah eden sonraki müstensihler, bu şekildeki bir ibareyi Arapça açısından sınıktılı bularak “عبدًا لبعض” şeklinde tashih etmiş olabilirler mi? Bu mümkün gibidir, özellikle *tenvîn* işaretinin ilave edilmiş olması bunu destekler. Bu, elbette bir olasılıktır ancak mevcut durumda bunu destekleyen örneklerin bulunduğu göz ardı edilmemlidir. Fazıl Emir'in nüshasından önce istinsah edilmiş 966 Receb'i (1559) tarihli nüshada ilgili ibarenin “عبدًا لبعض”

72 Yazma Bağışlar 828'deki nüshanın genelinde harekelenmeye pek başvurulmamasına karşın, “عبد البعض” şeklindeki yazımın yine bu şekilde okunacak şekilde *ayn* harfinin üzerine *fetha*, *be* harfinin üzerine *cez*m ve *dal* harfinin üzerine *fetha* konulmak suretiyle harekelendiği, böylelikle anlamın koruma altına alındığı görülebilmektedir. Bu da *tenvîn* işaretine benzer tarzda ama farklı istikamette bir tasarruf olarak değerlendirilebilir.

şeklinde kayıtlı olması, ilk tahlilde söz konusu olasılığın tutarlılığına kısmen gölge düşürüyor gibidir. Fakat Nev'izâde'nin "Kitâb-ı Şakâ'ik'uñ evâ'il-i zuhûri olmağla her ay bir nüshasını mâh-ı temâm gibi itmâm idüp tesviye-i umûr-ı libâs u ta'âm iderdi" şeklindeki ifadesinden hareketle Fazıl Emir'in telif edilir edilmez eş-Şekâik'i istinsah etmeye başlamış olabileceği düşünülebilir. Bu ise "عبد البعض" şeklindeki yazımın "عبد البعض" şeklindeki yazımın bir tashihi olabilmesi ihtimalini -en azından- mümkün kılmaktadır.

"عبد البعض" şeklindeki yazımın "عبد البعض" şeklinde tashihli bir yazıma dönüşmüş olması muhtemeldir. Fakat mesele bir tarafında bu iki yazım şeklinin diğer tarafında da "عند البعض" şeklindeki yazımın bulunduğu bir mukayese üzerinden değerlendirildiğinde hangisinin doğru hangisinin yanlış, hangisinin bir doğrunun bozulmuş ya da bir yanlışın düzeltilmiş versiyonu olarak görüleceği hususu belirsizdir. En azından incelenebilen nüshaların ortaya koyduğu bibliyografik bilgiler bizi, Sîvâsî'nin hâl tercümesini doğrudan ilgilendiren ibarenin telif nüshasında "عند البعض" şeklinde olduğu, bunun yanlışlıkla "عبد البعض" şeklinde bir yazıma dönüştüğü, bu sonuncusunun ise "عبد البعض" şeklinde gramatik olarak tasrih edilerek düzeltilmiş yönünde bir öngörüye sevk eder. Muhtesibzâde'nin, Taşkoprizâde'nin 968 Receb'indeki (1561) vefatından bir ay kadar önce onu ziyaret edip tercüme için izin talebinde bulunduğu bilinmektedir. Onun hicri 968 ile 975 tarihleri arasında gerçekleştirdiği üç tercümede de ilgili ibare "عند البعض" şeklindeki yazım doğrultusunda tercüme edilmiştir. Hatta bunlardan sonuncusu olan *Mecma'u'l-eşraf*'ta Taşkoprizâde'nin bu işe yetkin olup olmadığını test etmek için kendisinden bir miktar örnek tercüme istediği, onun da bu doğrultuda bir örneği kendisine kıraat ettiği yönündeki bilgiye bakılırsa⁷³ Muhtesibzâde'nin bu doğrultuda çevirdiği ilk kısmın Sîvâsî'nin de hâl tercümesini içine alıyor olması, kıraatı sırasında da Taşkoprizâde'nin bunu dinlemiş olması bile ihtimal dâhilindedir. Çünkü Sîvâsî'nin hâl tercümesi elimizdeki nüshalarda genellikle ilk 15 sayfada yer alır. Muhtesibzâde'nin gerçekleştirdiği tercüme tarihinin, yukarıda meseleyi müzakere sadedinde önem atfedilen eş-Şekâik nüshaları kadar erken bir tarih oluşu ayrıca önemsenmelidir. Eserin Taşkoprizâde hayattayken Âşık Çelebi'nin yaptığı bir tercümesinin günümüze ulaşmamış olması gerçekten üzücüdür. Zira ulaşılsaydı, Taşkoprizâde'ye takdim edildiği, onun da "Mevlânâ 'Âşık, biz bunu Türkî yazmış-ıduk. Tercemede bihüde zahmet ihtiyâr itmişsüz" şeklinde mukabelede bulunduğu kaydedilen⁷⁴ tercüme ilgili ibarenin yazımı açısından asli bir kriter olabilirdi. Zira bu tercüme, Nev'izâde'nin aktardığından anlaşılacağı üzere Taşkoprizâde'nin içeriğinden haberdar olduğu bir tercümedir. Ama ne yazık ki bir nüshası mevcut değildir.

73 Bu bilgi şu şekildedir: "Bu 'abd-i haķir ve müstemend-i fakir tercemeye şürü' şadırında müşârün ileyh câmi'ü'l-menâķib hażretleri henüz hayâtda olup tercemeye istizân için hużür-ı şeriflerine varduğda bu haķirüñ kemmiyyet-i hâlınden ve keyfiyyet-i ahvâlınden kirâren ve mirâren tefahhuş buyurup tafşilen ma'lûm [A 152b] idindüklerinden soñra "Allâhu Tebârek mübârek itmiş ola. Lâkin bir miğdâr taħrîr olınuğda ne kaçâr zaħmet daħı olursa getirilse kelâma duħulüñüz ve maflûba vuşülüñüz ne minvâl üzredür, mesmü'umuz ve ma'lûmumuz olsa" diyü buyurduklarında ol hażretüñ bu teklifi haħıra olup taħrîr olınandan bir miğdâr ihzâr olınmışdı. Egerçi hezar i'tizâr u iftîķarla kırâat itdüm. El-haķ kemâl-i istilâ-yı haçletden kendümnden gitdüm. Bu nâ-tüvâna 'arız olan haçlet [T 181a] ü hayrete mutafaţın olup luţfla deħân açup şükrin beyân ile istihsân buyurup hażlar gösterüp du'â eylediler" (Muhtesibzâde, *Mecma'u'l-eşraf*, s. 500).

74 Nev'izâde, *Hadâ'iku'l-hakâik*, I, 595.

Sivâsî'nin hâl tercümesindeki ibaredeki noktanın tayini bağlamında yaşanan farklılaşmanın resmedildiği ve bunun muhtemel nedenlerinin sorgulandığı bütün bu değerlendirmeler, mezkûr farklılaşmanın eş-Şekâik'in telifinden sonraki süreçte gerçekleşmiş olabileceği varsayımına dayanır. Bu farklılaşmanın telif sürecinde gerçekleşmiş olabileceği de düşünülebilir. Taşköprizâde, eş-Şekâik'in hatimesinde eseri arkadaşlarından birine imla ettirdiğini ve bu imlanın da 965 Ramazan'ının sonunda cumartesi günü İstanbul'da tamamlandığını belirtmiştir. Cumartesi günü ilgili ayın son gününe yani 30. gününe karşılık gelir. Eserin mukabelesi ise 965 Şevval'inin 26'sı perşembe günü İstanbul'da tamamlanmıştır. Bu durumda eserin, telifinin ardından geçen 26 günlük zaman zarfında mukabele edildiği anlaşılmaktadır.

Kadıızâde Mehmed Çelebi'nin Şaban b. Hamza el-Kastamûnî'den naklettiği fevaid nonda, eserin telif sürecinin mahiyeti konusunda göz ardı edilemeyecek bir ifade yer alır. İlgili notta Şaban el-Kastamûnî'ye atfen sunulan "Bu kitabının telifi sırasında musannifin gözleri görmüyordu, o söylüyor biz de onun yanında söylediğini yazıyorduk. (كان المولي مصنف) "وقت تأليفه كتابه هذا أعمى ويحمر ونحن عنده نكتب قوله" şeklindeki ifade bu açıdan dikkat çekicidir. Bu noktada da özellikle "O söylüyor biz de onun yanında söylediğini yazıyorduk" ibaresinin delaleti tartışılmalıdır. Bu ifade birkaç anlama yorulabilir; belki yazan kişi Şaban el-Kastamûnî'dir ve aslında kendisinden bahsettiği hâlde tazim gereği "biz" ifadesini kullanmaktadır. Ancak bir eş-Şekâik nüshasında, Şaban el-Kastamûnî'nin asıl nüshadan yazdığı bir nüshanın kaynak nüsha olarak kullanılmış olması, asıl nüshanın Şaban el-Kastamûnî tarafından imla edilmediğini düşünmeye imkân tanır.

İkinci ihtimal, asıl nüshanın imlasında birden fazla kişinin farklı zamanlarda ve belki nöbetleşerek görev almış olabileceğidir. Bu durumda, Şaban el-Kastamûnî de bu kişilerden biri olmaktadır. Bu ihtimale göre onun da aralarında bulunduğu bu kişiler, aynı nüshanın imlasında farklı zamanlarda veya sürelerde katkıda bulunmuşlar demektir. Bu ise asıl nüshanın çeşitli bölümlerinin farklı kişilerin hattını içerdiği anlamına gelir. Mevcut nüshalar içerisinde bu vasfa kısmen uyan bir nüsha Arkeoloji Müzesi 403'te kayıtlıdır. Fakat nüshanın çoğunun tek bir hatla olması, hat farklılaşmasının yaşandığı kısımların birkaç varakla sınır olması ve farklılaşan kısımlarda sayfa renklerinin değişmesi, nüshanın normalde tek bir kişinin kaleminden çıktığını, eksik kalan kısımların ise sonradan yazılarak aralara yerleştirildiğini düşündürür. Bu ise farklı kişilerin, metni nöbetleşe imla etmiş olabilecekleri ihtimaliyle örtüşmez. Ayrıca Taşköprizâde'nin eseri arkadaşlarından birine imla ettirdiği yönündeki bilgisi de bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Üçüncü bir ihtimal eserin ilk telifinin imlasının birden fazla kişi tarafından eş zamanlı olarak yazılmış olabileceğidir. Ancak gerek Şaban el-Kastamûnî'nin asıl nüshadan hareketle bir eş-Şekâik metnini istinsah ettiği yönündeki bilgi gerekse Taşköprizâde'nin arkadaşlarından birisine imla ettirdiği bilgisi, eş zamanlı yazım düşüncesini yanlışlar. Belki üçüncüsüyle ilişkili ancak kısmen farklı dördüncü bir ihtimal ise tek bir kişi eliyle telif nüshası imla edilirken mecliste bulunanların - Taşköprizâde'nin izni dâhilinde ya da onun hiç haberi olmadan- kendi nüshalarını yazmış olabilecekleridir. Bu ihtimal, hem Taşköprizâde'nin hatimede dile getirdiği

imla ettirme hususunu hem de Şaban el-Kastamûnî'nin "O söylüyor, biz de onun yanında söylediğini yazıyorduk" şeklindeki ifadeyi nakzetmeyecek bir izah gibidir. Ancak bunun bir eserin telifindeki alışıldık teamüle aykırı olması, böylesi bir ihtimale ihtiyatla yaklaşmayı gerektirir. Yine de Taşköprizâde'nin gözlerinin görmüyor olduğu ve telif nüshasının onun tahrirlerinin bir başkası tarafından imla edilmesi yoluyla yazıldığı hususunun da pek alışıldık bir durum olmadığı dikkate alındığında az da olsa bu ihtimale gerçeklik atfetmek mümkün gibidir.

Beşinci bir ihtimal *eş-Şekâik*'in muhtevasının önce tefrika hâlinde yazıya geçirilmiş olması, sonra da bu tefrikaların tek bir metinde ve belirli bir tasnif doğrultusunda derlenmiş olmasıdır. Bu ihtimal telif nüshasının tek elden imla edildiği gerçeğini nakzetmez. Dahası Şaban el-Kastamûnî'nin dile getirdiği hususu daha anlamlı bir zemine oturtmaktadır. Bu durumda onun "O söylüyor, biz de onun yanında söylediğini yazıyorduk" şeklindeki ifadesi eserin telif nüshasından ziyade, telif esas teşkil eden bilgilerin parça parça imla edilmesine raci olmaktadır. Çok sayıda isme dair bilgi içeren kapsamlı bir metin olduğu dikkate alındığında, *eş-Şekâik*'in başından sonuna Taşköprizâde'nin tek celsede veya birbirini müteakip eden celselerde şifahen söylediği hususların imla edilmesi yoluyla şekillenmiş olması zaten pek olası değildir. Muhtemelen hafızasındaki bilgiler, önce ayrı ayrı notlar hâlinde imla edilmiş, sonra da bunlar belirli bir sistematik doğrultusunda telif nüshasında tek elden bir imlaya konu olmuştur. Bu ihtimal, ilk tahlilde biraz spekülatif görülebilir ancak Taşköprizâde'nin *eş-Şekâik*'in dibacesinde geçen "Kendimi bildim bileli âlimlerin menkıbelerini ve haberlerini hep çok sevmişim, onlardan geriye kalanları ezberlemeye hep istekli olmuşumdur. Hatta bu yüzden bu aciz hafızamda kitaplar ve defterler dolduracak ölçüde fazla şey birikti" şeklindeki ifadesi⁷⁵ ile hatimesinde bir dua sadedinde dile getirdiği "Bu kitabın derlenmesinde gayret gösteren arkadaşlardan ve dostlardan Allah razı olsun"⁷⁶ şeklindeki ifadesi bu ihtimalin kısmen de olsa dikkate alınmasına imkân tanır. Özellikle hatimedeki ifade, *eş-Şekâik*'in bir derleme sürecinin neticesinde ortaya çıktığını ve bu süreçte de pek çok kişinin katkıda bulunduğunu gösterir. Bu durumda ise Sîvâsî'nin hâl tercümesindeki ibarede yaşanan ve sonraki sürece yayılan yazım farklılaşmasının, *eş-Şekâik*'in parça parça derlenmesi sırasında ve belki farkına varılmadan yaşanmış olması muhtemel görülebilir. Müteferrik notlardaki ibarenin telif nüshasına aktarımında ya da telif nüshasının mukabelesi sırasında bir farklılaşma yaşanmış olabilir. Zira mevcut tablo, ne kadar geriye gidilirse gidilsin ilgili ibare bağlamındaki farklılaşmanın eserin telif sürecine raci bir tarafı olduğunu düşündürmektedir.

Altıncı bir ihtimali de Muhtesibzâde'ye borçluyuz. O *Mecma'u'l-eşrâf*'ta Taşköprizâde'nin hâl tercemesinin sonunda şu bilgiyi paylaşmaktadır:

Kütübü resâ'ilden otuzdan ziyâde müellefâtı olup [A 153a] lâkin 'arîza-i dîde tahrîr ü tesvîde mâni' olmuş. Hattâ Şakâ'îku'n-Nu'mâniyye'nün bir miqdârî hâlet-i 'amâda dinilüp kendüler terkîbin buyurup erbâb-ı başîretden bir dânişmendi tahrîr idermiş. Bu tîrîkle beyâz olmuş.⁷⁷

75 Taşköprizâde, *eş-Şekâik* (Furat), 2; (Hekimoğlu), 19-20.

76 Taşköprizâde, *eş-Şekâik* (Furat), s. 560; (Hekimoğlu), s. 862-3.

77 Muhtesibzâde, *Mecma'u'l-eşrâf*, s. 501.

Duyuma dayalı dolaylı bir bilgi olsa da eş-Şekâik'in bir kısmının, hatta belki çoğunun henüz gözleri görüyorken Taşkoprizâde tarafından telif edildiği, görme yetisini kaybetmesi sonrasında da kalan kısmı kendi tahrirleri üzerinden bir öğrencisine imla ettirdiği ve eş-Şekâik'in bu şekilde temize çekildiğini ifade eden bu bilgi, Sîvâsî'nin hâl tercümesindeki ibarenin yazımıyla ilgili olarak farklı bir ihtimal vazetmeye olanak tanır. Eğer gerçekten Muhtesibzâde'nin zikrettiğinden anlaşıldığı şekliyle Taşkoprizâde, eş-Şekâik'in ilk müsveddesini yazmaya gözleri gördüğü sırada kendi başlamışsa bu durumda metnin başlarına denk gelen Sîvâsî'nin hâl tercümesi bu müsveddede yer alıyor olmalıdır. Belki hem onun müsveddesinin hem de kaldığı yerden diğer bilgilerin tek bir metinde temize çekilmesi sırasında, Sîvâsî ile ilgili ibarenin noktasında bir değişim yaşanmış olabilir. Buna mukabil Muhtesibzâde'nin ifade ettiklerinin eş-Şekâik'in terkibi veya metinleşme sürecinden önce Taşkoprizâde tarafından parça parça tutulmuş notlara karşılık geliyor olması da mümkündür. Böyle olduğu varsayıldığında ise Muhtesibzâde'nin bu bilgisinin beşinci ihtimalle keşişen, hatta onu tevşik eden bir tarafı olduğu söylenebilir. Zira beşinci ihtimal, eş-Şekâik'e medar olan bilgilerin ilkin parça parça derlendiği, sonra da bunların Osmanlı padişahlarının yöneticilik süreleri dikkate alınarak bütünleşik bir metinde bir araya getirildiği yönündedir.

Sonuç

Şihâbüddin es-Sivâsî'nin Sivas ahalisinden biri mi yoksa Sivas ahalisinden birisinin kölesi mi olduğu hususunun bir noktanın takdirine bağlı oluşu gerçekten manidardır. Sîvâsî ile ilgili gerçekte vaki olan durum veya Taşkoprizâde'nin gerçekten onunla ilgili ifadesi tam olarak nedir bilinmez ama kendisiyle ilgili bilginin tek bir nokta üzerinden farklılaşabiliyor oluşu bizi metin neşirlerinde daha dikkatli olmaya davet etmektedir. Tarih, her sağlamada aynı sonuçların elde edildiği matematiksel bir alan olmayıp her yeni bakışta farklı anlamların, buna bağlı olarak da yeni tasavvurların belirebildiği esnek ve müphem bir alandır. Bu durum, gereksiz gibi görünen ve bazen yüz çevrilen ayrıntıları, gerçeğin tahmin edile-nin de ötesinde gerekli ve tamamlayıcı resimsel tonlarına dönüştürebilmektedir. Bu ise bize perspektifleri, tabiatıyla bu perspektifleri mümkün kılabilecek ayrıntıları çoğaltma ve tarihe bütünsel bir zaviyeden bakma sorumluluğu yüklemektedir. Her ayrıntının önemli olduğu bir noktada, bu ayrıntılara vâkıf olmaya imkân tanıyacak her bilgi, her metin ve her nüsha önemli hâle gelmektedir. Bu ise tenkitli neşir faaliyetini, telif nüshasına yakın veya hattı itibarıyla okunaklı birkaç nüsha üzerinden yürütülemeyecek ölçüde yükü ağır bir sorumluluğa dönüştürmektedir. Umarız eş-Şekâik'in adına yakışır gereklilikte bir tenkitli neşri uzak olmayan bir gelecekte gerçekleştirilebilir. Umarız, çünkü Şekâik nüshalarında bu yazıda ele alınan türde pek çok yazım farklılaşması söz konusudur.

Kaynaklar

- Arıcı, Mustakim – Mehmet Arıkan. *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi: Taşköprülüzâdeler ve İsmüddin Ahmed Efendi*. İstanbul: İlem Yayınları, 2020.
- Arslan, Şükrü. “Şihâbüddin es-Sivâsî ve ‘Uyûnu’t-Tefâsîr’indeki Metodu”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1990): 188-214.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Çınar, Fatih. “Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddin es-Sivâsî ve ‘Cezzâbü’l-Kulûb’ İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2003): 239-66.
- . “Şihâbüddin es-Sivâsî’nin ‘Risâletü’n-Necât’ Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2014): 19-44.
- Dartma, Bahattin. “Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri”. *Dini Araştırmalar*, 4/11 (2001): 133-45.
- . “Şihâbüddin es-Sivâsî: Hayatı ve İlmi Şahsiyeti”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2005): 89-106.
- Demirel, Harun Reşit. “Şihâbüddin es-Sivâsî’nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair Riyâdu’l-Ezhâr fî Cilâi’l-Ebsâr İsimli Eseri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2005): 107-16.
- Fuzûlî. *Fuzûlî Divânı*, (haz. Abdülhakim Kılınç). İstanbul: TYEK Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Gönül, Behçet. “İstanbul Kütüphanelerinde Al-Şakaik Al-Numaniye Tercüme ve Zeyilleri”. *Türkiyat Mecmuası*, 7-8/2 (1940-1942): 136-68.
- Güneş, Abdülbaki. “Şihâbüddin es-Sivâsî ve Tefsirinde Takip Ettiği Yöntem”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1994): 179-220.
- Habîbî Ahmed b. Derviş. *ed-Devhatü’l-irfâniyye fî ravzati ulemâ’i’l-Osmâniyye* (haz. Ramazan Ekinci). İstanbul: TYEK Başkanlığı Yayınları, 2021.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *Tehâfütü’t-Tehâfüt*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no. 734.
- Kalaycı, Mehmet – Muzaffer Tan. “Bir 16. Yüzyıl Osmanlı Aliminin Peşinde: Zeyrekzade Emrullah Mehmed Efendi ve Otobiyografik Anlatıları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 62/1 (2021): 1-90.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku’ş-Şekâik*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1269.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye* (nşr. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı ve Metin Hülâgü). I-V. İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.
- Muhtesibzâde Mehmed Hâkî. *Mecma’u’l-esrâf: Hâkî’nin Şakâ’ik Tercümesi* (haz. Mehmet Yunus Yazıcı). İstanbul: TYEK Başkanlığı Yayınları, 2021.
- . *Terceme-i Şekâik-i Nu’mâniyye*. Milli Kütüphane, no. A 11028; Milli Kütüphane, no. A 8967; Milli Kütüphane, no. A 9317; Milli Kütüphane, Ürgüp Tahsin Ağa, no. 374; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 2220; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 924; Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmed, no. 355; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no. 2022; Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 3234; Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 3379.
- . *Hadâiku’r-reyhân*. Köprülü Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, no. 230; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 3152; Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 1000.
- Muslihuddîn Sürûrî. *Şerh-i Divân-ı Hâfız*. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, no. 2685.
- Nev’îzâde Atâyi, *Hadâ’iku’l-hakâ’ik fî tekmileti’ş-Şakâ’ik* (haz. Suat Donuk). I-II. İstanbul: TYEK Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Ritter, Hellmut. “Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar”. *Türkiyat Mecmuası*, 7-8/2 (1940-1942): 1-93.

Sülün, Murat. "Şehâbeddin Sivâsî". *DİA*, XXXVIII, s. 418-420.

Taşköprizâde Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye* [İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebna'z-zamân* adlı eserinin hamisinde]. Kahire 1310.

----- . Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975.

----- . (nşr. Ahmed Suphi Furat). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

----- . (nşr. Seyyid Muḥammed Tabâtabâi Bihbehâni). Tahran: Kitâbhâne, Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 2010.

----- . (haz. Muhammet Hekimoğlu). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

----- . (trc. Muharrem Tan). İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

----- . Amasya Beyazıt Kütüphanesi, no.1121; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, no. 36902; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Kütüphanesi, no. 249; Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, no. 5052, 5053, 5205, 5206, 10268; Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, no. 2434, 2436, 2437; Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, no. 4099, 4305; Bursa İnebey Kütüphanesi, Kurşunlu, no. 142; Bursa İnebey Kütüphanesi, Ulucami, no. 2478, 2481, 2482; Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no. 1251, 4131, 4137; Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 576, 673, 687; Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi, no. 383; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, no. 817; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, no.1030; İstanbul Arkeoloji Müzesi, no. 403; Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, no. 332, 768, 824, 1324, 2007; Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no. 887; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk, no. 290, 3696, 5643; Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, no. 394; Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, no. 1098; Köprülü Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, no. 236-M; Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi, no. 812; Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade, no. 1447; Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Manisa İl Halk, no. 1349, 5084, 6713; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, no. 455; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, no. 1469; Milli Kütüphane, no. A 135, A 944, A 964, A 2789, A 2797, A 3196, A 3570, A 4465, A 6646, 9193, A 11295, A 11673, FB 389; Milli Kütüphane, Adana İl Halk, no. 1127; Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk, no. 1152, 2644, 2673, 2675, 2813; Milli Kütüphane, Çankırı İl Halk, no. 171 ,407; Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk, no. 382; Milli Kütüphane, Samsun İl Halk, no. 225; Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 976, 1027, 1028; Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin, no. 362; Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, no. 1898, 1899, 1900, 1901; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 3273, 3274; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, no. 1066, 1134; Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, no.1613; Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, no. 264; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 2308; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 4412, 4413, 4414, 4415; Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, no. 603; Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, no. 835, 835-M; Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, no. 771; Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmed, no. 361; Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no. 753; Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, no. 358; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no. 2076; Süleymaniye Kütüphanesi, M. Hilmi – F. Fehmi, no. 229; Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, no. 315; Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, no. 1460; Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 3378, 3380, 3381, 3382; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, no. 493; Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, no. 665, 666; Süleymaniye Kütüphanesi, Sadeddin Mübteği, no. 100; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, no. 1816, 1817, 1818, 1819, 1820; Süleymaniye Kütüphanesi, Seyyid Nazif, no. 44; Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no. 1380; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no. 828, 6429; Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, no. 858.

Yaşar, Hüseyin. "Beylikler Dönemi Müfessirlerinden Şihâbüddin Sivasî'nin Fetih Suresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı". *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınöğulları Tarihi 04-06 Kasım 2010 (Bildiriler)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 447-59.